

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας

Ενότητα 9: Ύστερη Βυζαντινή Περίοδος - Δημόδης
Λογοτεχνία 14ου - 15ου αι.

Ελένη Καραντζόλα

Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας

ΔΙΑΛΕΞΗ 9

12^{ος} αι.- 15^{ος} αι. μ.Χ.

ΥΣΤΕΡΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ιστορικό πλαίσιο

- ❑ Περίοδος Κομνηνών (1081-1180): περίοδος σταθερότητας και αναβίωσης αστικών κέντρων.
- ❑ Σχέσεις Βυζαντίου με Βενετία, η οποία είχε πετύχει τον στρατιωτικό και οικονομικό έλεγχο της Μεσογείου.
- ❑ Άμεση επαφή με Φράγκους από τον 11^ο αι. κ.ε. Οι Σταυροφόροι στην Κων/λη το 1081, Δ' Σταυροφορία 1204:
Διαμελισμός αυτοκρατορίας στους Φράγκους. Τα περισσότερα νησιά και λιμάνια στους Βενετούς. Εξόριστες κυβερνήσεις στη Μαύρη θάλασσα, Ήπειρο, Νίκαια. Ανάκτηση Μιστρά («δεσποτάτο Μορέως»).

Ιστορικό πλαίσιο

- ❑ Τελευταία βυζαντινή αναγέννηση την περίοδο των Παλαιολόγων.
- ❑ Εμφάνιση επιθετικής δυναστείας Οσμανλήδων (Οθωμανών): Νίκαια 1329, Καλλίπολη 1350, Μακεδονία 1371, Σερβία 1389, Βουλγαρία 1393.
- ❑ Προσχέδιο συμφωνίας για την ένωση των δύο Εκκλησιών (1438), που δεν τελεσφόρησε.
- ❑ Τελική επίθεση Οθωμανών (Απρίλιος 1453).
→ *Μέχρι και τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας του ελληνικού βασιλείου, απουσία ελληνικού κράτους.*

Πνευματική ζωή

- Επί Κομνηνών, ανανεωμένο ρεύμα αναζητήσεων στον πολιτιστικό και λογοτεχνικό χώρο: Άννα Κομνηνή, Θεόδωρος Πρόδρομος, Ιωάννης Τζέτζης, Ευστάθιος, Μιχαήλ και Νικήτας Χωνιάτης
- Αναβίωση ενδιαφέροντος για παραμελημένα λογοτεχνικά είδη (μυθιστόρημα, σάτιρα).
- Απτικιστική αναβίωση, απέναντι στην τουρκική/ισλαμική Ανατολή και τη λατινική/καθολική Δύση.
- Επί Παλιολόγων, έμφαση στη διάσωση κλασικών κειμένων: Μάξιμος Πλανούδης (περ. 1255-1305).

Χρονολόγηση φαινομένων

- Επειδή έχει διασωθεί ελάχιστο υλικό στη δημόδη πριν τον 12^ο αι., δύσκολη η χρονολόγηση των φαινομένων.
- Σημασία έργου Gignac (1976, 1981): διαχωρισμός εξελίξεων που ξεκίνησαν στην ομιλουμένη ελληνική του αρχαίου κόσμου από τους νεοτερισμούς που ανήκουν στην καθαυτό μεσαιωνική περίοδο.

Πρώτοι πειραματισμοί με τη δημώδη

<Υψηλός αττικισμός>

- ❑ «Λαϊκός» ηρωικός μύθος *Διγενή Ακρίτα* (κατορθώματα «Ρωμιών» ενάντια στους Άαβες στα σύνορα του Ευφράτη). «Δημώδης» παραλλαγή Εσκοριάλ.
- ❑ *Τραγούδι του Αρμούρη* (μπαλάντα) σε 15σύλλαβους ανομοιοκατάληκτους «πολιτικούς» στίχους.
- ❑ *Πτωχοπροδρομικά*: χρήση ομιλουμένης στην Κων/λη σε διάφορα υφολογικά επίπεδα.
- ❑ *Στίχοι... Μιχαήλ Γλυκά*: γλώσσα παροιμιών και θυμοσοφιών.

Πτωχοπροδρομικά

Πτωχοπροδρομικά

Αν έχω γείτονά τινα και έχει παιδίν αγόριν
να τον είπω ότι « μάθε το γραμματικά να ζήση »;
αν ου τον είπω μάθε το τσαγγάρην το παιδίν σου.
παρακρουνιαροκέφαλον πάντες να με ονομάσουν!
Και άκουσον την βιοτήν τσαγκάρου, και να μάθης
την βρώσιν και ανάπαυσιν την έχει καθ' εκάστην. (5)
Γείτονα έχω πετωπτήν, ψευδοτσαγκάρην τάχα,
πλην ένι καλοψωνιστής, ένι και χαροκόπος.

Όταν γαρ ίδη την αυγήν περιχαρασσομένην,
ευθίς « Ας βράση το θερμόν », λέγει προς το παιδίν του, (10)
και « Να, παιδίν μου, στάμενον εις τα χορδοκοιλίτσια,
αγόρασε και βλάχικον σταμεναρέαν τυρίτσιν,
και δος με να προγεύσωμαι, και τότε να πετσώνω. »

Αφού δε κλώση το τυρίν και τα χορδοκοιλίτσια
καν τέσσερα τον δίδωσιν γεμάτα εις το μουχρούτιν, (15)
και πίνει τα και ερεύγεται. Κερνούν τον άλλον ένα
και παρευθύς υπόδημαν επαίρνει και πετσώνει.
Όταν δε πάλιν, δέσποτα, γεύματος ώρα φθάση,
ρίπτει το καλαπόδιν του, ρίπτει και το σανίδιν
και το σουγλίν και το σφέτλιν και τα σφηκώματά του (20)
και λέγει την γυναίκαν του « Κυρά, καθές τραπέζιν.
και πρώτον μίσσον το εκζεστόν, δεύτερον το κρασάτον,
και τρίτον το μονόκυθρον, πλην βλέπε να μη βράζη! »
Αφού δε παραθέσουσι και νίφεται και κάτση,
ανάθεμά με, βασιλεύ, όταν στραφώ και ιδώ τον, (25)
το πώς ανακομπώνεται κατά της μαγειρίας,
αν ου κινούν τα σάλια μου και τρέχουν ως ποτάμιν.
Αυτός γαρ εμπουκκώνεται, κλώθει την μαγειρίαν.

Μεσαιωνική ελληνική (12^{ος} αι. μ.Χ.)

Πτωχοπροδρομικά [ΚΕΙΜ. 1]

□ **Φωνητική / φωνολογία**

- Νέο τριβόμενο [ts] – [dz]
- Απαρχή συνίζησης -έα → -ιά

□ **Μορφολογία**

- Το -ν διακριτικό των ουδετέρων – νέα κατηγορία σε -ι(ο)ν
- Κατάληξη 3^{ου} πληθ. -ουν
- Διάρκης ενέργεια με ρινικό ένθεμα -ν- (π.χ. φέρνω) / συνοπτική ενέργεια
- Απόδοση μέλλοντα με υποτακτική

□ **Λεξιλόγιο**

- Σύνθετα

Δημώδης λογοτεχνία 14^{ου}-15^{ου} αι.

<Ευρεία χρήση στη Δύση των ρομανικών γλωσσών για τον γραπτό λόγο>

- ❑ Μυθιστορηματική λογοτεχνία (1310-1350)
 - ❑ *Καλλίμαχος και Χρυσορρόη*
 - ❑ *Βέλθανδρος και Χρυσάντζα*
 - ❑ *Λίβριστρος και Ροδάμνη*
- ❑ Επέκταση δημώδους ύφους σε συνθέσεις με ιστορικό περιεχόμενο
 - ❑ *Χρονικόν των Τόκκων*
 - ❑ *Χρονικό του Μορέως*

Δημώδης λογοτεχνία 14^{ου}-15^{ου} αι.

<ανάδυση νεοελληνικών διαλέκτων>

- ❑ Εμφάνιση «διαλεκτικής» λογοτεχνίας σε Κύπρο και Κρήτη. Αραβοβυζαντινή κυριαρχία – φραγκική / βενετική

ΚΥΠΡΟΣ:

- *Ασσίζες* (νομικό κείμενο, 14^{ος} αι.)
- Εξήγησις της γλυκείας χώρας Κύπρου, Λεόντιου Μαχαιρά (15^{ος} αι.)

ΚΡΗΤΗ:

Σπανιότητα διαλεκτικών χαρακτηριστικών στην πρωιμότερη κρητική ποίηση (π.χ. Σαχλίκης, Φαλιέρος)
→ Διάλεκτος κρητικής λογοτεχνίας 16^ο-17^ο αιώνα.

Χρονικό του Μορέως

Χρονικό του Μορέως

V. 3832-3872, éd. Kalonaros, ms. *Havniensis* 57⁴¹

Ο αφέντης της Καρύταινας ο εξάκουστος εκείνος εντράπη, το ακούσει⁴² το φυγείον, μεγάλως εταράχτη⁴³, και είπεν ότι: « Ψέμματα είπεν ο χωριάτης όπου ήλθεν κι αφηγήσετον εκείνα του Δεσπότη· όλα ήσαν⁴⁴ λόγια εύκαιρα, καύχημα των Ρωμαίων όπου επαινούνται ολοστινοί και ψέγουν τους εχτρούς τους. (5)
Αλλά ας σταματήσωμεν εδώ εις τους κάμπους τούτους κι αν έλθουν να πολεμήσουσιν⁴⁵, ημείς ας τους δεκτούμε⁴⁶.

Μηδέν σκιαστήτε⁴⁷ τίποτε αν είναι πλειότεροί μας· ότι λαός πολύπλοκος κι από διαφόρες γλώσσες ποτέ καλήν συμβίβασιν ουκ έχουσιν αλλήλως. (10)

Ημείς γαρ και αν είμεθεν ολίγοι προς εκείνους, όλοι είμεθεν ως αδελφοί και γλώσσαν μίαν λαλούμεν⁴⁸, κ' εδάрте θέλομεν φανή αν είμεθεν στρατιώτες ». (15)
Εκείνοι οι περισσότεροι εκ⁴⁹ τον φόβον όπου είχαν τίποτε ουδέν αφκράστησαν του αφέντου Καρυταίνου, αλλά εις το τέλος είπασιν κι ούτως το αφιρώσαν:

« ότι το ελθεί το βραδύ, να λάμψη το φεγγάρι, να κοιμηθή ο λίος⁵⁰ λαός, να μη τους έχουν νοήσει, το πλείον κρυφώς και σιγαλά όπου να ημπορέσουν να ορημηθούν του φεγγαρίου, να έχουσιν μισέψει, να φύγουν ωςάν ημπορούν⁵¹ δια να μη κιντυνέψουν. (20)

Κι όσον επλήρωσε η βουλή ότι να έχουν φύγει, ο κατά εις edιάβηκεν εις την κατούνα όπου είχεν. Εν τούτω ο αντρικώτατος ο αφέντης της Καρυταίνου, (25)
εκείνος ο παράξενος ο επαινετός στρατιώτης, επόνεσε η καρδιά του κι εις σφόδρα ελυπήθη. Ο μεν εντράπη το φυγείον, εθλίβη τον λαόν του, εσκόπησεν, ως φρόνιμος, το πώς να τους βοηθήση, να μη χαθούσιν άδικα κι έχει αμαρτίαν μεγάλην. (30)

Στην τέντα του εστάθηκεν, ραβδί κρατεί στο χέριν, τον στύλον κρούει με το ραβδί και λέγει προς εκείνον: « Στύλε μου, κράτει δυνατά την τέντα όπου με σκέπει, κ' ειπές της εκ το μέρος μου, μηδέν το απιστήση ότι πολλά την αγαπάω, ου χρήζω να κιντυνέψη. (35)

Ημείς βουλήν απήραμεν, ο πρίγκιπας κι ο Δεσπότης, να φύγωμεν από σπερού οι πρώτοι του φουσσάτου ν' αφήσωμεν τον λίον λαόν⁵² να έχουσιν κινδυνέψει. Δια τούτο λέγω προς εσέν, τέντα μου ηγαπημένη, μη πιάση κι απιστήσης το ότι ένι αλλέως το πράγμα· (40)
σκόπησον να σωτερευτής⁵³ όπως μη κιντυνέψης.

Μεσαιωνική ελληνική (14^{ος} αι. μ.Χ.)

Χρονικόν του Μορέως [ΚΕΙΜ. 2]

□ **Φωνητική / φωνολογία**

- Ανομοίωση, π.χ. *εταράχτη, εχτρούς*
- Απουσία αφαιρέσεων, π.χ. *εδιάβηκεν*
- Μετακίνηση τόνου: *όπου > οπού*

□ **Μορφολογία**

- Καταλήξεις πρωτόκλιτων / τριτόκλιτων θηλυκών σε -ες
- Γενικές θηλυκού σε -ου, π.χ. *Καρυταίνου, θαλάσσου*
- Συνύπαρξη λογιότερων και δημωδέστερων τύπων

□ **Σύνταξη**

- Το + αοριστικό απαρέμφ. = χρονική πρόταση
- Έχω + αοριστικό απαρέμφ.: όχι ακόμη σημασία παρακειμ.

□ **Λεξιλόγιο**

- *ημπορώ* αντί *δύναμαι*

Ασίζες

Αοσίζες

Ἔωδε λαλεῖ καὶ ἐρμηνεύει τὸν πίνακιν τοῦ παρόντος βιβλίου τῆς κρίσεως τῆς αὐλῆς τοῦ βισκουντάτου· ὁ ἐνδοξότατος αὐθεντής καὶ ὁδηγός τοῦ ρηγάτου τῶν Ἱεροσολύμων, ὀνόματι κοῦντε Ὀφρίου δὲ Ποιλιούν ἐποῖκεν νὰ τὸ γράψουν εἰς τὴν διάλεχτόν του Φρανζόζηκα εἰς τὸ αὐτὸ ρηγάτον τῶν Ἱεροσολύμων, τὸ ποῖον ἐμεταβάλλτην εἰς ρωμαϊκὰ ἐν ἐπιστήμων ἀνδρῶν. 5

α. Πρῶτον ἀρχῆς λέγει τὸ ἔμπροσθεν λόγον τοῦ παρόντος βιβλίου διὰ νὰ ποίσουνε κρίσιν, καὶ τὸ δίκαιον νὰ δώσουν τοὺς πάντας.

β. Ποταπὸς ἄνθρωπος ἐντέχεται νὰ ἔνη ὁ κύριος τοῦ τόπου, καὶ τὸ ἐντέχεται νὰ πολεμᾷ διὰ νὰ ποίση δίκαιον παντὸς ἀνθρώπου. 10

γ. Ποταπὸς ἄνθρωπος ἐντέχεται νὰ ἔνη ὁ βισκούντης καὶ πῶς νὰ ὁδηγᾶται ἢ δουλίαις τοῦ αὐθεντός.

δ. Ποταπὸν ἄνθρωπον ἐντέχεται νὰ ποίσουν βισκούντη καὶ μὲ 15 ποίην βουλήν, καὶ πῶς πρέπει νὰ ποίση τὸ δίκαιον τοῦ καθενού, καὶ πῶς ἐντέχεται νὰ ὀρίση τὴν αὐλήν νὰ κρίνουν.

ε. Περὶ τῆντα ἐντέχεται νὰ ποίση ὁ ἐμπαλῆς, καὶ ταῦτα ἀξιάζει ἢ βοήθειά του, καὶ τῆντα ἐντέχεται νὰ ζημιωθῇ ὅταν πιάση τὰ ἄτοπα.